

Іванова Т. М.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економічної
теорії, обліку та оподаткування,
Київський національний університет
будівництва і архітектури, м. Київ

УДК 378:355.02

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250618.09>

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна росії проти нашої країни стала потужним дестабілізуючим чинником для системи освіти та науки, завдавши шкоди не лише матеріально-технічній базі, але й кадровому потенціалу, міжнародній співпраці та сталості освітньо-наукового процесу. Освітні установи були змушені перейти на дистанційне навчання в екстремальних умовах, а наукова діяльність – пристосовуватися до нових реалій, включаючи загрози фізичної безпеки, масові переміщення населення, руйнування інфраструктури, нестабільність фінансування, зміни пріоритетів досліджень, релокацію закладів, обмежений доступ до лабораторій і ресурсів. Попри ці виклики, війна стала каталізатором інновацій, цифровізації, посилення академічної мобільності та міжнародної підтримки. У цих умовах дослідження впливу війни на науку та освіту є актуальним не лише з точки зору подолання наслідків, але й як основа для формування нової моделі стійкої та ефективної освітньо-наукової системи в умовах кризи та післявоєнного відновлення.

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила масштабні руйнування інфраструктури, людські втрати та вимушену міграцію висококваліфікованих фахівців, зокрема представників інтелектуального капіталу. Одним із найбільш уразливих секторів стала система освіти. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на травень 2025 року зафіксовано 4063 випадки пошкодження чи знищення закладів освіти [1]. Із них 387 об'єктів повністю зруйновані та не підлягають відновленню, ще 3676 зазнали різного ступеня ушкоджень. Найбільших збитків зазнали регіони, розташовані у прифронтовій зоні: Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська та Миколаївська області.

У сучасних умовах збройного протистояння одним із ключових викликів для національної безпеки та сталого розвитку України є систематичне знищення об'єктів освіти та критичної інфраструктури на тимчасово окупованих і прифронтових територіях. Це може бути розглянуте як елемент гібридної війни,

що реалізується з метою дестабілізації соціально-економічного простору, руйнування базових умов життєдіяльності цивільного населення та стимулювання міграційних процесів. Особливе занепокоєння викликає посилення динаміки внутрішньої та зовнішньої міграції та відтоку інтелектуального капіталу, що здатне суттєво ускладнити відновлення інтелектуально-інноваційного потенціалу держави у період відбудови.

Попри складні умови воєнного часу, значна частина науково-педагогічного персоналу (майже 43 тис. осіб) зберегла професійну активність за основним місцем роботи, що засвідчує стійкість та відданість академічній сфері. Близько 86 % фахівців продовжували свою діяльність, не змінюючи місця перебування та залишаючись на території України, чим забезпечували неперервність освітнього та наукового процесів. Водночас перехід близько 45 % працівників до дистанційного формату діяльності відображає високий рівень адаптивності та функціональної гнучкості науково-педагогічної спільноти в умовах вимушених переміщень, спричинених воєнними діями [2]. Такі тенденції свідчать про здатність системи вищої освіти оперативно реагувати на кризові виклики та зберігати кадровий потенціал, критично важливий для післявоєнного відновлення та розвитку національного науково-освітнього простору.

Аналіз динаміки наукової публікаційної активності в Україні свідчить про тісний зв'язок між обсягом та структурою публікацій та загальним рівнем стійкості системи вищої освіти в умовах суспільних трансформацій. Обсяг і якість наукових праць, зокрема індексованих у міжнародних наукометричних базах даних, залишаються ключовими індикаторами академічної спроможності, що визначають як інституційну конкурентоспроможність закладів вищої освіти, так і індивідуальні наукові репутації дослідників. Незважаючи на вплив глобальних кризових факторів (COVID-19, війна) академічна спільнота демонструє ознаки адаптації до нових реалій, зокрема через зростання частки публікацій у відкритому доступі та відновлення активності у сфері міжнародного наукового співробітництва. Водночас зниження загальної кількості наукових праць, насамперед монографій та статей у фахових журналах, є тривожним сигналом, які вимагають системних рішень на державному та інституційному рівнях для стимулювання академічної продуктивності, підтримки наукових досліджень і збереження інтелектуального потенціалу.

Аналіз тенденцій у сфері фінансування освіти та науки в Україні у 2017–2025 рр. свідчить про значні трансформації бюджетної політики, що зумовлені як зовнішніми викликами, так і внутрішніми структурними змінами. Скорочення загального обсягу фінансування освіти, яке у 2025 році становило лише чверть

від показника 2017 року, відображає зміну державних пріоритетів в умовах воєнного стану, економічної нестабільності та демографічних зрушень, включаючи масову міграцію учнівської та студентської молоді. Переважання фінансування за рахунок місцевих бюджетів (65–75 %) свідчить про зростаючу роль регіонального самоврядування у підтримці освітньої інфраструктури [3]. В той же час спостерігається послідовне зростання інвестицій у наукову та науково-технічну діяльність, особливо у формі грантового та програмного фінансування. Збільшення частки витрат на наукові дослідження у структурі ВВП свідчить про стратегічну орієнтацію на інноваційний розвиток і підвищення технологічної спроможності держави. Домінування власних коштів підприємств у структурі джерел фінансування наукової сфери вказує на поступову інтеграцію науки з реальним сектором економіки. Загалом, поточна динаміка засвідчує зрушення у бік результативно-орієнтованих моделей наукової підтримки, що відповідають вимогам ефективності, конкуренції та глобальної інтеграції.

Узагальнення зарубіжного досвіду впровадження інноваційних механізмів фінансування у сфері освіти та науки підтверджує стратегічну значущість цього напрямку для забезпечення сталого економічного зростання. Провідні країни світу, зокрема Ізраїль, Швеція, Бельгія, США та Австрія, демонструють позитивний ефект цілеспрямованих інвестицій у науку й інновації, які сприяють формуванню високотехнологічних секторів економіки, підвищенню продуктивності праці та зростанню національного добробуту. Актуальним у контексті міжнародної практики є застосування широкого спектру інструментів диверсифікованого фінансування, серед яких особливу роль відіграють державно-приватне партнерство, грантова підтримка, кредитні програми та соціальні інвестиційні фонди [4]. З урахуванням результативності зазначених підходів, перспективним є їх адаптивне впровадження в Україні з урахуванням специфіки національного економіко-правового середовища, що сприятиме посиленню стійкості освітньо-наукової системи та її інтеграції у глобальний інноваційний простір.

Незважаючи на поточні виклики, освіта продовжує відігравати фундаментальну роль у забезпеченні довгострокового соціально-економічного розвитку держави, формуванні людського капіталу та посиленні її конкурентоспроможності. Розвиток освітнього потенціалу, підвищення професійної кваліфікації та набуття сучасних знань і навичок є ключовими чинниками наближення перемоги та ефективного післявоєнного відновлення країни. У цьому контексті особливого значення набуває диверсифікація джерел фінансування системи освіти та науки, зокрема шляхом активізації участі

приватного сектору. Світовий досвід демонструє ефективність державно-приватного партнерства у формуванні сталих моделей фінансового забезпечення й зміцненні зв'язку між освітою, наукою та економікою. Для українського освітньо-наукового середовища перспективними є механізми цільового фінансування, які сприятимуть реалізації практико-орієнтованих програм, адаптованих до запитів ринку праці. Впровадження таких інструментів потребує розроблення цілісної нормативно-правової бази, яка гарантуватиме прозорість, підзвітність і баланс інтересів усіх учасників інноваційно-освітнього процесу.

Проведений аналіз свідчить про наявність системних викликів, що суттєво ускладнюють функціонування та розвиток вітчизняної системи освіти і науки в умовах політичної нестабільності, фінансових обмежень та демографічних змін. Серед ключових проблем виокремлюються фрагментарність фінансового забезпечення, низький рівень матеріальної мотивації працівників освітньо-наукової сфери, нерівномірність ресурсного розподілу між громадами та недостатній рівень цифровізації інфраструктури. Ці чинники знижують загальну спроможність системи відповідати на сучасні виклики та обмежують її інноваційний потенціал. Оптимальним вектором подальшого розвитку виступає інтеграція державного фінансування із зовнішніми джерелами, зокрема приватним, грантовим та кредитним капіталом. Залучення недержавного сектору дозволить підвищити ефективність освітньо-наукових інституцій, розширити доступ до якісних послуг і забезпечити їх більшу стійкість. Водночас успішна реалізація такої моделі потребує цілісної нормативно-правової архітектури, забезпечення прозорості механізмів фінансування та посилення державного контролю за використанням ресурсів.

Список використаних джерел

1. Освіта під загрозою. Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://saveschools.in.ua>.
2. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с.
3. Видатки державного бюджету України у 2017-2025 рр. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense>.
4. Сас С. П. Європейські тенденції та перспективи фінансування вищої освіти і науки. *Економічний форум*. 2022. №. 1. С. 152-161.